

Last but no least, la culminació de la ciència i la consciència comunicativa de Vicent Salvador, d'acció comunitària i col·legiada, salta fronteres discursives i estilístiques —i per això s'afirma en els subtítols, no merament paratextos o metatextos, que maniàticament impulsa en els llibres, els articles i fins i tot els projectes d'investigació. I es pot comprovar en els temes i les incitacions dels treballs publicats en el seu any 2022, darrer i definitiu: «Pragmàtica dels textos i debat social sobre la COVID-19: estratègies negacionistes, liberalisme i comunitarisme», i *Riesgo y peligro en los trastornos del juego: discursos sobre la ludopatía* (amb Adela Kotatkova); *The Social Debate on Energy Sources and Climate Change: Representations, Argumentation and the Emotional Dimension*; i «Notes sobre la poesia de Fuster: el jo convuls» (en homenatge i memòria de Josep Massot i Muntaner). I, finalment, amb l'aplec pòstum de treballs del seu grup d'investigació de la Universitat Jaume I, *Lletres valencianes contemporànies. Vicent Andrés Estellés i Joan Francesc Mira*, amb l'epíleg de qui signa aquesta necrològica, miscel·lània i pragmàtica. L'obra de Vicent Salvador: ciutat oberta. *Ad multos annos*.

Lluís MESEGUER
Universitat Jaume I

PERE BALAÑA
(1947-2023)

Pere Balaña i Abadía va ser arabista, historiador i bona persona. Ens va deixar al mes de març però en tenim una obra copiosa. L'any 1987 publicà¹ un recull bibliogràfic amb més de 500 fitxes, totes amb un breu resum i una encertada valoració, d'obres aparegudes des del segle XVIII fins llavors. Malgrat ser ben primerenca, encara és útil als qui ens dediquem a l'estudi del nostre passat islàmic i a les conseqüències que va comportar. El seu interès per l'islam i la seva voluntat d'estimular investigadors continuà amb la publicació d'una altra bibliografia, amb 1.758 entrades més.² Ambdues publicacions van acompanyades d'uns útils índexs antroponímics, toponímics i de matèries. Com a conclusió d'aquests dos ingents treballs, els que fem recerca sobre la història medieval catalana difícilment en podem prescindir. I tampoc no poden ser ignorats pels filòlegs.

Em dol haver de referir-me també a una extensíssima continuació que va seguir recollint en Pere i que havia de publicar l'Institut Europeu de la Mediterrània, però que no ha vist ni veurà mai la llum. Passava també de més de mil noves fitxes. Ramon Petit i jo vam tenir a les mans el disquet i, per circumstàncies avui (i llavors) desconegudes, es va perdre en algun despatx. Suposo que es van produir un seguit de desgràcies, agreujades pel fet que en Pere no en guardava cap còpia. De fet, aquest malaurat succés va contribuir a minvar els ànims del seu autor i la historiografia andalusina i catalana va perdre així un excel·lent investigador.

Si he qualificat de pionera l'obra de Balaña és perquè, tret del gran precedent de Josep M. Millàs Vallicrosa, poca cosa havíem fet els altres historiadors. A la primera recopilació bibliogràfica d'en Pere, hi ressenyava una seixantena d'articles seus i, a la segona, 125. Un dels grans mèrits d'ambdós reculls —i alhora gran entrebanc— és el fet que hi inclou tota mena de publicacions mentre tinguin quelcom a veure amb la història del passat islàmic del que avui és Catalunya: llibres, treballs erudits, d'alta divulgació i de no tan alta, col·laboracions en obres col·lectives, periòdics, fulletons, conferències, ressenyes fins i tot treballs inèdits, que anà a cercar a revistes acadèmiques però també a publicacions locals i fins

1. *Sharq al-Andalus* (Alicante), núm. 3. Es va editar també com a separata *Els Musulmans a Catalunya (713-1153). Una aproximació bibliogràfica*. Alacant, 47 p.

2. *Bibliografia comentada de l'Islam a Catalunya (713-1153)*. Lleida: Pagès editors, 1998, 322 p.

als llogarrets més insospitats. Ultra això, va ser autor de dotze llibres de temàtica històrica i de dos sobre lèxic, als quals ja em referiré més endavant.³

De fet, després d'en Pere altres estudiosos hem treballat diversos temes i en destaco l'Albert Benet i Clarà (també recentment traspassat), jo mateixa i un reguitzell de joves i no tan joves, pertanyents a l'Acadèmia, com és el cas d'alguns deixebles de Miquel Barceló⁴ i, després, dels de Ramon Martí, a la Universitat Autònoma de Barcelona,⁵ dels de Mikel de Epalza, de la Universitat d'Alacant, i un munt de franciradors que s'han dedicat a l'onomàstica (vegeu les nombroses publicacions a la *Societat d'Onomàstica Catalana. Butlletí Interior*), a l'arqueologia (Albert Curto, Ana Loriente, Ana Landín, Maria Rosario Martínez, Elisa Ros, Josep Giral Balagueró, Joan Eusebi Garcia Biosca, entre d'altres), a la numismàtica (Anna M. Balaguer, Alberto García Cantó, Josep Pellicer Bru, Maria Soler, Félix Retamero) i fins i tot a la gastronomia, com és el cas de Josep Garcia Fortuny, amb qui Balaña sovint fou coautor.

També cal destacar l'obra d'altres estudiosos, com Maria Teresa Ferrer Mallol, Josefina Mutgé i altres estudis fets des de fora de Catalunya, cas de l'obra molt prolífica de Carme Barceló i d'Ana Labarta, des de les universitats de Còrdova i de València, després, o de Guiem Rosselló Bordoy i els seus deixebles, des de les Balears. Molt notable ha estat també la recerca feta per estudiosos estrangers, com els francesos Pierre Guichard, André Bazzana o Philippe Sénac, o americans, com Thomas Glick i que esmento aquí sense cap pretensió d'exhaustivitat.

Els estudis sobre mudèjars i moriscos, no van merèixer la major dedicació de Balaña però també contribuïren al coneixement del nostre passat islàmic, com són l'obra de Pascual Ortega, Pau Figueras, Ana Labarta, Carme Barceló, Ramon Petit, Mikel de Epalza, Ignasi Hernández Terricabras, Luis Fernando Bernabé Pons, José María Perceval, Ricardo García Cárcel, Antoni Simon i jo mateixa.

Pere Balaña, a qui ja he definit com a pioner, va ser l'autor d'una primera sinopsi del període islàmic de la història de Catalunya, amb bibliografia bàsica i diversos apèndixs. Prologada severament per Josep Ma. Salrach,⁶ Balaña el qualificà d'intent, però en destaco, especialment, el capítol titulat «Els fets. La història *événementielle*» (pàgines 69 a 119),⁷ on estableix molt encertadament les etapes de la dominació islàmica a Catalunya; remarco que la tardança en editar-se una obra com aquesta en una Catalunya on alguns dirigents culturals i polítics no mostren massa interès per conèixer i divulgar el nostre passat islàmic, va obligar el seu autor a escriure una *addenda et corrigenda* com apèndix final (p. 263-271) que corroboren la cura i la minuciositat amb què el seu autor se n'ocupà.

Em refereixo, finalment, a com es lamentava Balaña, en privat i per escrit, del poc interès mostrat pels historiadors sobre el passat islàmic de Catalunya o del que en va dir el fracàs que va suposar el fet que «[l]'escola d'historiadors de la pre-Catalunya musulmana no va reeixir i els estudis principals que podríem aprofitar han estat realitzats en llocs forans, com ara Madrid (professors La Granja i Chalmeta, per exemple) i Saragossa (Corriente, Bosch Vilà, etc.). I com a mostra

3. *Lèxic usual català-àrab, àrab-català*. Barcelona: Departament de Cultura, 1994, i *Lèxic usual català-àrab, àrab-català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Política Lingüística, 2005, 86+86 p. Vegeu també «Esmenes a la 1a edició del *Lèxic usual català-àrab, àrab-català*», annex a la primera edició d'aquesta obra.

4. Principalment Ramon Martí, Helena Kirchner, Antoni Virgili i Xavier Ballestín.

5. X. Ballestín, J. Girbert, M. Viladrich, H. Kirchner, J. M. Lloró, S. Selma, C. Folch, A. Cubo, L. Gonzalo, entre d'altres. Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic (CEPARQ). Grup de Recerca Ocupació, Organització i Defensa del Territori Medieval—OCORDE, Departament d'Història Antigua i Medieval. Instituto de Estudios Medievales, des de 1981.

6. *Els Musulmans a Catalunya (713-1153). Assaig de síntesi orientativa*. Sabadell: Col·lecció Orientalia Barcinonensia, AUSA, 1993, 284 p.

7. Ja havia publicat la selecció dels fets més remarcables a *Crònica política de la pre-Catalunya islàmica*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1992, 80 p., i, més endavant, el també valuós *L'islam a Catalunya (segles VIII-XII)*, 119 p., Rafael Dalmau, Barcelona, 1997.

feuent del que succeïa, l'any 1989, explicava que només 11 de les 1.800 pàgines de la *Història de Catalunya* editada per Salvat en 6 volums, parlen dels musulmans a Catalunya». ⁸ Sortosament, les coses han anat canviant..., a fi de bé.

* * *

Hi ha també una altra faceta en el treball de Pere Balaña que bascula entre la història i la filologia, com és el cas de nombroses publicacions, sovint en revistes locals o de divulgació, que van contribuir al coneixement del nostre passat islàmic a un públic no especialitzat. Un bon exemple pot ser *Navès, els musulmans i el comte Guifré "El Pelós"*, publicat amb motiu del mil noranta-quatrè aniversari de la mort del que es considera fundador de la Casa Catalana. Més que preocupar-se per l'etimologia del topònim, es decantà per demostrar, a partir d'una font àrab, que el comte hi fou ferit de mort. El text àrab, *unicum*, ho situa al castell d'*Awra* i, entre molts altres intents d'identificació per part de diversos historiadors, Balaña l'identifica amb la Vall d'Ora del terme de Navès (Solsonès). ⁹

Esmento també les dues obres següents: *Les arrels islàmiques de Mequinensa* ¹⁰ i *Llegendes de moros i cristians*, ¹¹ ambdues de lectura molt amena.

* * *

Un altre gran tema que Balaña treballà fou el de la filologia, essent com era llicenciat en Filologia Semítica i en Filologia Catalana, per la Universitat de Barcelona (on també es llicencià en Història). L'estudi dels manlleus de l'àrab al català donà a les seves mans els seus bons fruits: diversos llistats d'arabismes, correccions a etimòlegs consagrats i noves propostes.

Molt notable és la metodologia del treball *Sobre els mots catalans del tipus "Ll-" procedents de l'àrab. Avançament d'una possible "regularitat" etimològica*, que presentà com a ponència al Col·loqui de la Societat d'Onomàstica celebrat a Tarragona ¹² on, a partir de l'observació del topònim *Llorac* (Conca de Barberà), que sustenta que prové de l'àrab *al-awraq*, les fulles, assenyala i defensa la palatalització de l'article romànic en aquest arabisme ¹³ (i en d'altres). ¹⁴ Una altra aportació considerable va ser l'estudi que va fer sobre el terme *etzit* i l'establiment de l'origen àrab, negat pel gran etimòleg Coromines i després defensat per l'expertesa de Federico Corriente, malgrat no aportar quin ha estat el seu ètim amb seguretat. ¹⁵

De vegades, les seves propostes van ser perfilades per altres investigadors com és el cas de Corriente, que acabà de resoldre la hipòtesi sobre l'etimologia del terme *bassetja* ¹⁶ a partir de

8. «La pre-Catalunya musulmana (ss. VIII-XII): un esvoranc en la historiografia catalana», *Contrapunt* (La Garriga), núm. 3, 1989, p. 37-40.

9. Publicat l'onze d'agost de l'any 1991 per l'Ajuntament de Navès, 43 p.

10. Rafael Dalmau, Barcelona, 1994, 83 p.

11. Rafael Dalmau, Barcelona, 2003, 173 p.

12. Vegeu *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, Barcelona, setembre 1984, p. 45-51.

13. Vegeu també «Una metodologia simplificada per a la recerca d'etimologies aràbigues. Aplicació al cas de Llorac», *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, III, Barcelona, *Quaderns Crema*, 1988, p. 11-23 i «Vestigis de la dominació islàmica a la Conca de Barberà: la toponímia del municipi de Llorac», *Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV*, treballs de la Secció de Filologia i Història Literària, VIII, Diputació de Tarragona 1996.

14. Cas de Lloar (Priorat), Llor (Baix Llobregat i Selva) i Llurri (Pallars Sobirà).

15. «Eztit, un adjectiu que es perd (d'onomatopeies catalanes)», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 12, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 63-75.

16. «Noves hipòtesis sobre l'etimologia de bassetja», *Anuario de filología*, Barcelona, 6, 1980, p. 493-506 i F. Corriente, «Precisiones etimológicas a 'bassetja' i baldraca», *Anuario de filología*, 8, 1982 [1984], p. 105-109.

l'àrab *massajja*, origen de *massetja*, convertit en *bassetja* per equivalència acústica /m/ = /b/, tal com succeeix amb *bandúrria/mandúrria*.

Però la matèria d'estudi a la qual dedicà Balañà més atenció és, sens dubte, l'onomàstica, i, més especialment, la toponímia. Una troballa interessant, i crec que ben resolta, és el de l'origen dels topònims *Cirera*, situats sempre en llocs elevats del territori nord-peninsular: és obvi que, com en els casos d'Abella [de la Conca] (Pallars Jussà) o de Montmeló (Vallès Oriental), derivats, respectivament, del llatí *apilias* (per les bresques semblants als ruscus d'abelles que caracteritzaven el seu sòl) i de *melonis* (mont on abundaven els teixons), no hi havia un sol exemplar d'aquests elements, sinó que, en el cas de les *Cirera*, cal referir-se a un origen àrab. En lloc de pensar en un ètim *ciresia*, fruit del cirerer, tot primer, Balañà assenyalà el terme andalusí *hiraza* amb el significat de 'guardia',¹⁷ si bé Corriente acabà de puntualitzar que era més probable que derivessin de *siraja*, lloc des d'on s'emeten senyals lluminosos per advertir de qualsevol perill. Aquest és també l'ètim de la població aragonesa de Siresa i de la navarresa de Ziritza.

Un cas curiós, i possiblement ben encertat, és el del topònim *Samalús* (Vallès Oriental), que creu que constitueix una variació fonètica de Massalús, tal com passa a *Samalcoreig* (Segrià), que encara es pronuncia vulgarment *Massalcoreig* a diversos indrets del Baix Cinca. Deriva aquest nom de lloc del compost àrab *manzil*, 'alberg' i 'Aws', que identifica amb el d'una tribu àrab que s'hi hauria assentat.¹⁸ En recull altres exemples, com *Massadella* (Navars, Bages), i els valencians *Massalali* (Tabernes de Valldigna), *Massalavés* (Ribera Alta), *Massalucà*, *Massalucà*, *Massalucans* o *Massalucar*, *Massamagrell* (Horta), *Massamardà* (Alboraia, Horta), *Massanassa* (Horta), etcètera i el mallorquí *Massanella* (Manacor). Afegeix que la mateixa metàtesi es produeix en el castellà medieval, com s'observa en els casos de *Zamamorales* al costat de *Mazarabrós*.

Un altra proposta controvertida de Balañà és la dels ètims de *Bigues* [*i Riells*] (Vallès Oriental) i de *Begues* (Garraf) a partir de l'àrab *biq'a* com a indicatiu d'un 'lloc enclotat entre muntanyes' semblantment a com ha derivat en el libanès Vall de la Beqà.¹⁹ Cito també la seva proposta sobre Juneda (Les Garrigues), que indicava un emplaçament militar a partir del diminutiu, *junayd*, de l'àrab *jund*, 'exèrcit', i que sembla ben adient per tal com és «una cruïlla tan notable, en el camí d'Andorra a Tarragona, per un costat, i en la via romana de Tarragona a Saragossa, per l'altra», on és molt versemblant que s'hi haguera establert una petita guarnició de guaita per vigilar i defensar la zona.²⁰

L'*Aleixar* (Baix Camp) també va merèixer diversos articles de Balañà,²¹ com a derivat, d'acord amb J. Coromines, d'*al-dixà* o *al-dishà*, a partir de l'àrab clàssic *al-jixà* o *al-jishà*, 'el

17. «Les 'Cireres' en l'estratègia defensiva andalusina a la frontera superior», *Revista d'Igualada*, núm. 12, desembre de 2002.

18. «Samalús: una hipòtesi nova sobre l'origen del nom», *El 9 Nou* (Granollers), núm. 485, agost 1994, i «Massa-/Sama- < Mánzil en la toponímia catalana», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, p. 15-17.

19. «L-LI, 1992 [1993], Bigues, un nom de lloc desxifrat» dins *Guia de les zones urbanes de Bigues i Riells*, Ajuntament de Bigues i Riells, 1989, p. 10-11, amb una rèplica desafortunada de José A. Rodríguez Lozano, «El nom de Bigues no és àrab», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, L-LI, 1992 [1993], p. 37-39 i les contra rèpliques de Balañà «Bigues (una recerca etimològica controvertida)», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, L-LI, 1992 [1993], p. 34 i «Sobre Bigues i la investigació toponímica: 'mètodes i maneres'», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, L-LI, 1992 [1993], p. 39-44.

20. «Una etimologia aràbiga per a Juneda», *Fonoll* (Juneda), núm. 20, febrer 1982, p. 27-30. Vegeu també «Encara més entorn del topònim Juneda», *Diario de Lérida*, 2 desembre 1984, p. 11; «Juneda avantguarda del regne sarraí de Lleida» *Fonoll*, núm. 35, p. 43-44; «Juneda, un nom i un document importants», *Fonoll*, núm. 51, 1990, p. 56-60; «El nom de Juneda segons Joan Coromines», *Fonoll*, núm. 86 (1996), p. 42-45 i «La penúltima paraula sobre l'etimologia de Juneda», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, LXXV, 1998, p. 15-21.

21. «Consideracions sobre l'etimologia de L'Aleixar», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, XVI, 1984, p. 38-43 i «La influència àrab al Baix Camp», dins *L'Aleixar: 8è centenari (1184-1984). Recull d'activitats*, 1985, p. 71-85.

poblat de bordes'. Sobre el poble de *Cabassers* (Priorat), sovint escrit, a conseqüència de la sol·licitud oficial del poble, amb la incorrecta grafia *Cabacer*, gràcies a la documentació antiga, que l'esmenta com a *Abincabacer*, és obvi que el seu ètim ha de ser un antropònim àrab. Coromines no s'atreveix a proposar-ne cap i Balaña apunta un tal Ibn Kabàs (o *Ibn Kabbàs*), amb el sufix romànic *-er*. És possible que no puguem treure'n mai l'entrellat.²²

Deixo per al final l'atreuít *Catalunya* = 'la terra de riquesa'. Com d'altres, Balaña també sustentà la seva proposta, encara que no hagi estat acceptada pels estudiosos. D'antuvi, ell adverteix²³ que es limita a l'intent d'explicar l'origen del nom de lloc. Com és sabut, la primera documentació figura en el *Liber Maiolichinus de gestis pisanorum illustribus*, poema de 3.543 versos hexàmetres en llatí, escrit entre els anys 1117 i 1125 i que narra l'expedició liderada per la república de Pisa a les Illes Balears. A més del corònim *Catalania* (2, 309), el comte Ramon Berenguer, que també hi prengué part, és anomenat *catalanicus heros*, *rector catalanicus* i *dux catalanicus* (4,207; 6,31; 6,310; 7,97; 8,34; 8,247), i els seus vassalls són designats amb el nom de *catalanensis* (1,248; 2,109; 3,299; 3,331; 4,122; 5,90 i 7,384) com a distinció del de gots (1,7; 2,287; 5,370; 6,36; 6,50; 6,176; 7,292 i 8,253), referit als occitans. Balaña sustenta que el terme sorgí a partir d'una expressió popular que hauria estat creada pels pirates musulmans de Mallorca i que la nostra terra hauria estat batejada amb l'expressió àrabiga *iqṭāʿ al-gunya* —o alguna de les seves variants, com *qitʿat al-gunya*, *iqṭāʿ al-agniya*, *qutʿat al-gānya*, els valors semàntics de les quals canvien escassament entre si—, pronunciada en àrab vulgar en la forma *Cata-l-gunya* amb el significat genèric de 'terra de la riquesa'.

Tot seguit, Balaña apunta que «[e]ssent possiblement un nom «popular», tal vegada era emprat localment ja des del segle x. La difusió del corònim degué tenir lloc arran de la conquesta de l'illa per l'estol combinat catalanopisà, en fixar-lo per escrit l'autor del *Liber Maiolichinus*, bo i adaptant a la seva pròpia pronúncia un significat que podia haver perdut ja la /g/ a la parla dels sarraïns de les Illes». A continuació, dona diversos exemples de l'ús de la construcció lingüística *iqṭāʿ* + X per designar altres llocs arreu dels Països Catalans, com és el cas de l'alacantí *Catamar-ruc* < *iqṭāʿ Mahrwj* o 'parcel·la de Mahruq', nom de persona. També l'hibrid *Catarroja* (València) o *Catarroya* (Albacete), compostos per l'àrab 'parcel·la' i el sinònim de *vermell*. Inclou també *Catalain*, granja de la vall i arxiprestat d'Orba (topònim que procedeix probablement de la tribu *Awraha*) a Navarra, que seria *iqṭāʿ al-ʿayn*, 'la parcel·la de la font'. De l'arriscat [Santa] Catalina del Monte, a Múrcia, ja me'n vaig ocupar jo fa un temps.²⁴

Com és obvi, jo tinc la meua pròpia proposta per al corònim Catalunya i està en procés d'elaboració. No és el moment de fer la crítica profunda de la teoria d'en Balaña, però sí de fer notar que sovint publicava etimologies agosarades, no sempre acceptades per la comunitat acadèmica²⁵ i sovint molt discutides. De vegades (i crec que ell mateix ho reconeixia) les proposava per tal d'incitar a la millora dels nostres coneixements, mitjançant la provocació.

He seleccionat uns quants exemples i variats, però en el benentès que la vertadera obra toponímica de Pere Balaña va quedar recollida dins del seu llibre *Els noms de lloc de Catalunya* (1989),

22. «El nom de Cabassers. Dades històrico-lingüístiques sobre la seva evolució» dins *Cabacés. Documents i escrits, aplec i comentaris* [per] Vicenç Biete i Farre, pròleg d'A. Manent, Cabacés, Ajuntament, 1985, p. 93-98 (amb Josep Garcia i Fortuny). Reproduït a «Cabassers, un topònim controvertit. Estudi documental» dins *Homenatge al prof. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*. Barcelona: Universitat-CSIC, 1989, p. 243-254, amb totes les grafies documentades del topònim.

23. *Medievalia*, (Estudios dedicados al prof. Federic Udina Martorell), 1992, núm. 10, p. 41-53.

24. «Homophonic Transformation of Toponyms: some Examples from Andalusi Arabic and a New Instance from Pla de l'Estany»,

<<http://revistes.uib.edu/index.php/SVMMA/issue/current>>.

25. De fet, el gran etimòleg Joan Coromines el va titllar d'*arabòman*.

amb pròleg de Antoni M. Badia i Margarit. Es tracta d'un conjunt de propostes etimològiques, reunides per comarques, que no va assolir l'acord de tots els investigadors. És per això que la seva segona edició portava el subtítol *Aproximació al coneixement geogràfic-històric dels municipis i comarques del Principat*,²⁶ que ell mateix qualifica «d'un intent d'ajustar-se cada cop més fidelment a la realitat viva d'un país que canvia i es transforma a fi de millorar».

Gràcies, Pere per tota la teva feina!

Dolors BRAMON
Institut d'Estudis Catalans

RICARD TORRENTS I BERTRANA
(1937-2023)

El 4 de març de 2023 va morir, després d'una fatigosa i força llarga malaltia, Ricard Torrents i Bertrana (Folgueroles, 1937 – Barcelona, 2023). El professor Torrents ha estat un intel·lectual humanista de llarga trajectòria, creador molt rellevant d'institucions (Universitat de Vic, Eumo Editorial, Societat Verdaguer), estudiós i revitalitzador del verdaguerisme, pedagog i activista civicocultural tenaç. Si per una banda representa un gran buit per a la cultura catalana, per l'altra deixa un llegat impressionant de deixebles i d'institucions creades. M'afanyo a afegir que entre ell i jo no hi havia cap relació de parentiu.

En el pròleg que Joaquim Molas li escrigué a *Verdaguer. Estudis i aproximacions* (1995), en destacava el següent: «Torrents, malgrat l'aparença dubitativa i reservada, és un home d'acció. Més ben dit: un programador i, alhora, un gestor cultural que ha muntat a Vic un dels complexos universitaris i editorials més actius del país. [...] I un consciencios investigador en el camp de la pràctica pedagògica o de la literària [...]». La valoració de Molas, sintètica com era el seu estil, essent bàsicament adequada, necessita una ampliació i unes matisacions que, d'alguna manera, és el que es pretén de recollir en la present necrològica.

No voldria deixar d'esmentar, ni que sigui de manera molt ràpida, que tota l'activitat de Torrents que aniré comentant està inscrita, des de la seva llibertat no partidista, en el somni del projecte de país que tenia i, doncs, no és estrany veure que va participar en totes les Jornades «El nacionalisme català a la fi del segle xx», presidint l'Associació per les Noves bases de Manresa, manifestant-se contrari a una constitució europea que no reconeix nacionalment Catalunya o demanant de votar en blanc un estatut retallat. La creació de la Universitat de Vic s'ha de veure justament en aquest context.

L'editor, el traductor i el periodista

Ricard Torrents, que no concebia la vida sense els llibres, molt abans de crear Eumo, ja estava implicat en projectes editorials. Així, el 1965 el trobem, al costat de Jordi Sarsanedas i Antoni Pous, en un intent d'obrir una col·lecció d'assaig, que proposaren a Aymà-Proa, després a Raixa i que, al final, va entomar Anagrama, amb el nom de *Textos*, que només va durar dos anys (1969-1970). Hi van sortir uns pocs títols, entre els quals una traducció de l'anglès, *El capitalisme monopolista*, de P. A. Baran i P. M. Sweezy. Després, a l'editorial Lumen va crear La Paraula Menor, on aparegueren els primers llibres poètics de Segimon Serrallonga i Lluís Solà, les *Versions de Paul*

26. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.